

Millest räägivad klahvivajutused

Olga Gaitšenja. Venekeelsete eesti keele õppijate kirjutamisprotsess. (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 51.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2019. 255 lk.

Augustis 2019 kaitses Olga Gaitšenja Tallinna Ülikoolis doktoriväitekirja eesti keeles kirjutavate vene emakeelega inimeste kirjutamisprotsessi kohta. Teema on mitmes mõttes Eesti keeleteaduses uus ning väitekirja püüab täita korraga mitut tühikut. Ühelt poolt ei ole meil eestikeelset kirjutamisprotsessi kuigi palju psühholingvistiliselt uuritud, ei võõr- ega emakeelsete kirjutajate seas, teiselt poolt napib uurimusi ka eesti keele kasutusest teise keelena eri kontekstides. Kuidas sünnib eri keeleoskusega üliõpilaste (eestikeelne) tekst, millises järjekorras seda kirjutatakse, mida ja kuidas parandatakse, kui palju miski selles protsessis aega võtab – kõigile neile ja paljudele muudele küsimustele otsitakse uurimuses vastuseid klahvivajutuste salvestuse meetodi ning ScriptLogi programmi abil, millega on salvestatud uurimise aluseks olev andmekogu. Lisaks konkreetse uurimismaterjali analüüsile, mis seisneb iga katses osaleva kirjutaja arvutiklahvide vajutuste salvestustes, arutletakse töös ka võõras keeles kirjutamise keeruka protsessi üle, lähtudes abstraktestest kognitiivsetest mudelitest kirjutamisprotsessi kohta.

Kokku 34 vene emakeelega üliõpilast pidid kirjutama teksti etteantud teemadel, kusjuures programm salvestas kõik nende klahvivajutused, see tähendab uute märkide lisamise, parandused, liikumised tekstis jms. 17 tugevama üliõpilasel paluti kirjutada arutlev tekst teemal „Kas kõigile on vaja kõrgharidust” ja 17 nõrgemal

üliõpilasel jutustav tekst teemal „Mida on mulle andnud ülikool”. Kirjutiste teemad valiti nii, et tugevamatel ja nõrgematel eesti keele oskajatel oleks sarnane temaatika, kuid tekstid oleksid erineva abstraktsuse tasemega. Andmestik jagati alarühmadesse tudengite keeleoskustaseme järgi (A2–C1) ja analüüsitulemusi võrreldi nende rühmade kaupa. Selles mõttes jätkab väitekirja keeleoskustasemete võrdluse uurimist, mille hiljutine näide sama juhendaja Annekatrin Kaivapalu käe all oli Mare Kitsniku väitekirja 2018. aastal.¹

Klahvivajutuste salvestamist on uurimismaterjalina mujal maailmas ka varem kasutatud, uudne on see eelkõige Eestis. Siin on kirjutamisprotsessi (täpsemalt, tõlkimisprotsessi) sarnasest vaatenurgast uurinud Marju Taukar koos oma kolleegidega, kasutades küll mõnevõrra teisi meetodeid (ekraanisalvestisi), kuid otsides samuti vastust küsimusele, mida ütleb „tehniline” kirjutamisprotsess mõtlemise kui protsessi kohta.² Olga Gaitšenja tõdeb eessõnas, et on meetodit õppinud eelkõige Soomes oma teise juhendaja Åsa Palviainen juures. Soomes ongi klahvivajutuste salvestusmeetodit uurimistöös kasutatud peaaegu paarkümmend aastat, uuritud on näiteks kirjutamisprotsessi prantsuse keele õppijatel ja soome lastel.³ Väikses kõrval-

¹ **M. Kitsnik**, Iga asi omal ajal: eesti keele B1- ja B2-taseme verbikonstruktsioonid keeleoskuse arengu näitajana. (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 43.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2018.

² **M. Taukar, R. Pärn, A. Kaplina, M. Ots, G. Pihlakas**, Suulisest ja kirjalikust tõlkest lõppteksti ja tõlkeprotsessi põhjal. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 2018, nr 14, lk 197–214.

³ **M. Mutta**, Un processus cognitif peut en cacher un autre: Étude de cas sur l'aisance rédactionnelle des scripteurs finnophones et francophones. (Annales Universitatis Turkuensis. Série B 300.) Turku: Turun yliopisto, 2007; **T. Hintikka**, Maahanmuuttajalapsen avaruusseikkailua kirjoittamassa: kirjoitus-

rollis on see meetod ka Leena Nissilä väitekirjas, mis käsitleb eesti keele mõju soome keele sõnavara ja rektsoonide õppimisele.⁴ Turu ülikoolis on töös mitu ScriptLogi kasutatavat keeleõppimise uurimust.

Gaitšenja dissertatsioon koosneb neljast publitseeritud artiklist ja kokkuvõtvast peatükist. Artiklid on ilmunud Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aasta- raamatus ja ajakirjas Lähivõrdlusi aastatel 2011–2017. Kolm artiklit on eesti, üks inglise keeles. Natuke kahju on, et ükski artikkel ei ole ilmunud suures rahvusvahelises ajakirjas, mille retsenseerimisprotsess oleks kaasanud rohkem rahvusvahelisi asjatundjaid.

Kokkuvõttev osa koosneb omakorda sissejuhatuses ja neljast peatükist. Tekst on asjalikult ja tihedalt kirjutatud ning hästi struktureeritud. Kasutatud kirjanduse üldhulk on aukartustäratav. Esitatud on rohkesti erinevaid kirjutamisprotsessi iseloomustavaid mudeleid ja arutletud käsitluste arengu üle. Samuti on täpselt kirjeldatud meetodit, lisatud näiteid uuritud tekstidest ja logifailidest, mis annab lugejale võimaluse natukenegi mõista uurimuse tehnilist külge ja selle keerukust. Eraldi on juttu kirjutamisprotsessist kui millestki kognitiivselt raskest, milles inimene on pidevas ülekoormuse seisundis.

Väitekirja neli artiklit edenevad loogiliselt. Tekst on tehniline ja seda on raske lugeda suure hulga sümbolite tõttu. Samas on näha, et keerulise andmestikuga on tehtud suur töö. Esimene artikkel juhatab sisse meetodi ja selle võimalused ning viib uurimuse läbi ühe osaleja andmete põhjal. Artikli väärtuseks on ka informandiga teh-

tud retrospektiivse intervjuu tulemused. On väga huvitav teada, kuidas informant ise oma kirjutamisprotsessi analüüsib. Väitekirjast selgub, et kuigi teisi intervjuusid kasutatud ei ole, on need siiski olemas ja tulevikus on võimalik nende kaudu saada lisateadmisi kirjutamisprotsessi teadvustamise kohta. Järgmised artiklid esitavad kogu materjali põhjal tehtud üldistusi üksikteemade kaupa.

Teine artikkel vaatleb mikrokontekste, mille all mõeldakse erinevat tüüpi siirdeid ühelt klahvilt teisele (nt sõnasisene, sõnadevaheline, lausetevaheline, kustutusklahvi vajutust või hiire liikumist sisaldav jms). Kontekste on statistiliselt analüüsitud nii esinemissageduse kui ka ajalise kestuse kaudu. Ootuspäraselt on pikimad pausid lõikude vahel, lühimad sõnade vahel. Eri taseme keelekasutajad on mikrokontekstide osas suhteliselt sarnased, näiteks ei vähene kustutuste arv keeleoskuse taseme tõusuga.

Kolmas artikkel käsitleb ehk intuitiivselt kõige lihtsamalt tajutavat kategooriat – parandusi. Kui eesti keele suulise kõne eneseparandusi on varemgi uuritud, siis kirjutatud keele paranduste käsitlusi teadaolevalt siiani pole. Meetod võimaldab registreerida kõik tekstis tehtud parandused, kuid muidugi üsna tehnilisel viisil. Eelkõige jagunevad parandused lisamisteks ja asendamisteks, mis omakorda võivad olla trüki vead. Siinkirjutajatele näib kõige huvitavam vormiparanduste dünaamika: selgus, et vormiparandusi omakorda tüüpideks jagades on igal alltüübil erinev sageduslik jaotumus eri keeleoskustasemete vahel. Näiteks keeleoskuse tõustes suureneb sõnajärjeparanduste ja väheneb ortograafiaparanduste arv. Tulemused näitavad selget tekstiparanduste arvu kasvu kirjutajate keeleoskustaseme tõustes, kuid langust B2- ja C1-taseme vahel. Võrdluseks oleks soovinud emakeelse kirjutaja andmeid, kuid loomulikult on arusaadav,

prosessin analyysi. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto: Kielten laitos, suomen kieli, 2005.

⁴ L. Nissilä, Viron kielen vaikutus suomen kielen verbien ja niiden rektioiden oppimiseen. (Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora 99.) Oulu: Oulun yliopisto, 2011.

et see ei kuulunud väitekirja uurimis-ülesannete hulka.

Neljas artikkel käsitleb sujuvust, mis on defineeritud teksti kirjutamise kiirusena (suhtes iga kirjutaja individuaalse kiirusega). Arvesse võetakse ka kirjutamispuhangute (katkestusteta loodud tekstihulkade) pikkust. Tulemused näitasid sujuvuse pidevat arengut keeleoskustasemetest tõustes, eriti suur erinevus oli B2- ja C1-taseme vahel.

Nii kõiki artikleid kui ka katuspeatükki iseloomustab autori suur lugemus ja eelnevate (enamasti inglise keele omandamist käsitlevate) uurimuste põhjalik ülevaade. Autor on pidanud oma uurimuse jaoks looma (või inglise keelest kohandama) suure hulga termineid. Üldiselt on need hästi õnnestunud, näiteks juba nimetatud, kogu väitekirja seisukohast oluline mõiste *kirjutamispuhang*. Mõned terminid on siiski mõistetavad ainult kasutatava meetodi raames. Näiteks ei ole üheselt arusaadav termin *kontekstieelne parandus*, mille all mõeldakse parandust teksti lõpus mõtte väljendamise hetkel (kursor on viimase tähemärgi järel) ja mis vastandub *kontekstisidusale parandusele*, mis tehakse teksti sees. Nendest terminitest jääb mulje, nagu oleks kontekst ainult paranduse järel olev tekst, kuigi tegelikult kuulub ju konteksti mõistesse ka varasem, juba olemas olev tekst. Eriti hästi ei kõla eesti keeles termin *kontseptuaalsed parandused*, millega tähistatakse eelkõige sisuparandusi.

Uurimus on teoreetiline selles mõttes, et otseseid järeldusi kirjutamise õpeta-

mise/õppimise hõlbustamiseks tehtud ei ole. Seda oleks ka selle meetodiga ja selle materjali pealt võimatu teha. Puudub ju võrdlus emakeelsete kirjutajatega, kelle kirjutamisoskus peaks ehk olema võõrkeele eesmärgiks. Töös on siiski väidetud, et rakenduslik pool seisneb ka selles, et teadlikkus kirjutamisse haaratud protsessidest võib vähendada kognitiivset koormust ja edendada kirjutamisoskuse arengut (lk 88). Lugejale ei saa siin päris selgeks, kuidas see saab edendada kirjutamisoskuse arengut, st millist kasu ikkagi toob protsesside teadvustamine õppijale. Küll aga on uurimus oluliselt parandanud teadmisi sellest, kuidas kirjutamisprotsess klahvivajutuste poolt vaadates toimub.

Töö kõige suurem väärtus peaks olema selles, et otsustada, mida ikkagi klahvivajutused, pausid jms näitavad selle kohta, mida veel otse uurida ei saa: ajutegevust kirjutamise ajal. Siin oleks ehk oodanud natuke julgemaid arutlusi. Millised on kõige üldisemad järeldused, mida klahvivajutustest teha saab? Kui palju võib nendes järeldustes kindel olla ja kui suur osa on hüpoteetiline? Hiiglaslik töö, mis on tehtud tehniliste detailide uurimisel, ei ole ehk väitekirja kirjutamise ajaraamides veel saanud piisavalt distantsti, et suurt hulka statistilisi andmeid tõlgendada võõrkeelse kirjutusprotsessi sisuliseks iseloomustuseks. Küllap see veel tuleb.

RENATE PAJUSALU,
MAISA MARTIN